

PECULIARITATS QUALIFICATIVES D'ALGUNS TOPÒNIMS PENEDESENS

JOSEP M.^o INGLÈS I RAFECAS

El Vendrell

ENTRANT

L'onomàstica i la toponímia són tractades indistintament per l'onomatologia —que vol dir tractat de la paraula—. Ja en el seu temps el gran filòsof i naturalista grec *Aristòtil* hi donava una importància relativa. En la seva *Història Natural* hi inclogué un tractat *Tôpi* en el que ja tenia cura de la transcendència de la toponímia.

Cada dia és més considerada i n'hauríem de tenir una atenció més àmplia i profunda per a fornir-ne una veritable *Corpus toponímic del Penedès*. Deu fer una desena d'anys que internacionalment es decidia de *salvaguardar i recuperar els topònims de cada país*.

Aquesta decisió fou dictada a la Conferència que amb

aquesta premissa tan elemental com important, tingué lloc a la ciutat suïssa de Ginebra. Espanya també hi participà, signant la resolució. Però fins l'any 1972 no va constituir-se una *Comisión Española de Nombres Geográficos*. L'objecte òbviament era i és la recuperació ortogràfica i lingüística dels topònims. Hom sap els trasbals (expedients, aplec de documentació, estudis, informes, en fi la consabuda paperassa burocràtica) que han passat els ajuntaments de Vilafranca, Vilanova i el Vendrell, per a sol·licitar autènticament el reveniment o la recuperació del seu nom legítim, que és l'atribut que els distingeix i els fa ésser ells.

Una pauta que podríem seguir per a considerar un recull quasi exhaustiu, tasca que bé podria emprendre el nostre Institut, seria atènyer's a l'*índex Elemental de Matèries i punts de vista geogràfics per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana*", presentat pel reusenc Josep Iglésies i Fort a la *I Assemblea Intercomarcal d'investigadors del Penedès i Conca d'Òdena*, celebrada a Martorell el 1950. És una bona base inicial per a fer un acapte substancial de la toponomàstica penedesenca.

LLISTA DE TOPÒNIMS QUALIFICATS

I.	MAS ASPARÓ (A. P.)
II.	CALAFELL (B.P.)
III.	CAMPDÀSENS (G.)
IV.	CAMP DE L'ENCURRI (B.P.)
V.	CANTALLOPS (A. P.)
VI.	COMA-RUGA (B. P.)
VII.	CORNUDELLA (B.P.)
VIII.	PUNTA FERROSA (G.)
IX.	ESPIELLS (A.P.)
X.	GARRAF (G.)
XI.	LA GAVARRA (A.P.)
XII.	LES LLOMBARDES (A.P.)
XIII.	LLORENC DEL PENEDES (B.P.)
XIV.	MAS MOIÓ (A.P.)
XV.	EL MONTMELL (B.P.)

XVI.	OLÈRDOLA (A.P.)
XVII.	ORDAL (A.P.)
XVIII.	PACS (A.P.)
XIX.	PUIGDASSÉ (A.P.)
XX.	RIUDEBITLLES (A.P.)
XXI.	SABANELL (A.P.)
XXII.	LA SABATERA (G.)
XXIII.	EL SEMISSON (A.P.)
XXIV.	SUBIRATS (A.P.)
XXV.	TOMOVÍ (B.P.)
XXVI.	VALLCARCA (G.)

I. MAS ASPARÓ (Alt Penedès). Municipi: Subirats.

És un topònim botànic. Forma dialectal d'*Esperó*, que és el nom de diverses plantes renunculàcies del gènere *Delphinium*, de flors zigomorfes amb el calze esperonat, una de les espècies es conrea en jardineria i té el nom popular d'*esperons de cavall*. (Delp. ajacis).

II. CALAFELL (Baix Penedès). Municipi: el mateix.

El gran mestre toponomista Joan Coromines ens diu que l'etimologia dels noms de les poblacions està estretament lligada amb llur origen històric.

Anem a veure-ho amb el que ens ocupa. La majoria d'etimòlegs solen decantar-se per la procedència aràbiga, un derivat del nom propi Calaf i que tindria semblança amb altres casos. Sobre aquest punt existeix una curiosa llegenda que possiblement pesa damunt l'origen del castell, que en altra ocasió ens hi referirem abastament.

És conegut l'ètim aràbic dels noms en "*Cala*" o sigui l'àrab "*qálcát*" que vol dir precisament *Castell*. Per tant no té res a veure amb una suposada cala que és un petit entrant de mar en una costa brava. A la nostra costa no hi tenim cap mena de rocam, almenys que se li pogués aplicar l'expressió, ni se'n té notícia que n'hagi existit. El Dr. Griera expressà si feia referèn-

cia a una "*Cala Fèlix*" fent comparança amb "*Castrum Fèlix*" (Castel·ldefels), no ens convenç pas i en dissentim.

Així tenim el topònim originari que ens dona: *Castell petit* i si ho forcem un xic més ens donarà: *Castellet* però com que n'hi havia un altre a la contrada segurament s'optà per a designar-lo amb la forma original.

En un conveniment entre l'abat de St. Cugat del Vallès i Bernat Odgarii de l'any 1.044, en les confrontacions d'una terra que se li entregava com a feude a més de citar el *Puig del Vendrell* i el torrent que és als seus peus, *la Muga* que és a *Bellvei* i els *montis Calaph* que són les muntanyes de la *Cobertera* la vall de la qual summeix les aigües que cap allí discorren, hem vist ben clarament que el nom Calaph correspon a Calafell per la situació que indica i ens fa suposar que es digués així la incipient fortalesa que ja prenia una certa preponderància, senyorejant dalt el turó on s'assenta.

La data més antiga de Castellet és de l'any 977 i Calafell ja el veiem vint-i-dos anys després i successius amb les següents grafies

CALAPHEL	999
KALAFELL	1.036
KALAFFELL	1.036
CALAFELL	1.180

III. CAMPDASENS (Garraf) Municipi: Sitges. També a Pontons (A.P.)

Encara que sembli significar "*Camp d'Ases*" pot tenir dos significats.

Pot venir, d'una part, del llatí *Ascénsio*, nom de persona, un propietari? "*Camp d'Asensi*", tot i que en papers antics diguin *Camposinorum*.

També pot ésser un terme botànic. Hi ha la planta llenyosa dita *Cap d'Ase*, és olorosa i pertany a la família de les labiades (Lavandula Stoeches). També se la coneix com a Tomanyí o Tomaní. És semblant a l'espígol.

Potser per transposició en el parlar popular derivà *Cap* en *Camp* i *d'Ase* en el plural *d'Asens*.

Si no prové d'un hagiotopònim degué ésser d'uns llocs on es donava abundantment la referida llenyosa.

IV. CAMP DE L'ENCURRI (Baix Penedès) Municipi: el Vendrell.

És una partida pertanyent a l'antic terme de Sant Vicenç de Calders, avui agregat al Vendrell.

Camp és indubtable en el seu significat. No obstant creiem que ací fa referència a algun episodi històric, però que desconeixem. La grafia que el complementa ens sembla donar el mot "*cori*" que és la forma prefixada del grec "*Chori o Choris*" que significa *separadament*, actualment, però, és usat com a terme botànic. Seria, doncs, *el camp de la separació, Camp de l'encori*, que per metàtesi la "r" suau al formar nexa amb la "i" es convertí en forta i al transcriure-la gràficament es feu amb el dígraf "rr" que permetia també transformar la "o" oberta en tancada, tenint en compte que a diverses regions de parla catalana la pronuncien tan tancada que més sembla una "u", heus ací, doncs: "encurri".

V. CANTALLOPS (Alt Penedès) Municipi: Avinyonet del Penedès.

És una forma aglutinada i pintoresca de "canta i "llops" provinent del llatí "*canta lupos*", que possiblement s'aplicava

als llocs on se sentia *udolar* als llops, "*cantar*". Estudis recents ens han dit que l'arrel "*cant*" seria en un sentit de "*pedra*", "*la pedra dels llops*" Qui sap si pre-romà.

Deduïm també que és un antropònim, que designaria la propietat del lloc, ja que Llop és nom de persona, del que també en deriva "*Viladellops*" "*Villa Lupenti*", i que significaria lloc on tenien poder els nomenats Llop. "Campo de Lupis, manso" any 1.176.

VI. COMA-RUGA (Baix Penedès) Municipi: el Vendrell.

"*Coma*" com se sap és una depressió. Quant a "*rûga*" Coromines ens ha ofert una versió que considerem més acceptable. Ens diu que "*Ruga*" prové de "*rua*", o sia "*carrer*", "*caminal*" o "*cornisa*" això és, "*lloc per a passar*." No molt lluny d'allí passava la gran via romana coneguda per *Via Augusta* plantada damunt l'antic camí dels íbers. A més el terreny presenta dues contradictòries formacions: "*coma*" "depressió", i "*ruga*", "*cornisa*"; per la formació natural d'una altitud roquera que s'alça per damunt de la platja, així ens ho confirma una antiga *Creu termenera* en la que encara s'hi pot llegir la llegenda indicadora del camí: "per Vilanova i Costes". Aquest camí fressava el carrer avui urbanitzat i que porta el nom de Vilafranca.

VII. CORNUDELLA (Baix Penedès) Municipi: Sant Jaume dels Domenys.

Es també un topònim botànic. Del llatí "*Cornutella*" diminutiu de "*Cornuta*". Es refereix al "*corner*" arbust rosaci de fruits globulosos. S'hi devia donar abundantment.

VIII. PUNTA FERROSA (Garraf) Municipi: Sitges.

La cartografia contemporània tot i tenir més coneixement del país no mereix molta confiança, i no tan sols en l'equivoc sovintejat en la transcripció dels topònims i noms d'accidents geogràfics. Una prova fefaent del què diem el tenim en aquest nom pertanyent a les "*Costes de Garraf*". Nom que inclús els del país l'escriuen incorrectament. Es tracta de la "*Punta Ferrosa*", la grafia de la qual la creiem incorrecta per la senzilla raó que no té res a veure amb el *ferro*. A més hem vist alguns mapes fins a cert punt creditats, però en tots és inversemblant l'error. En uns diu *Ferrosa*, en altres *Ferrusa* i inclús l'hem vist com a *Punta del Herrero* amb una traducció diguem-ne extraoficial i del tot incorrecta (3.ª Ed. del M. de Catalunya de Firestone Hisp.).

La realitat és òbvia, la grafia correcta és: *Ferosa*, que vol dir qualitat de feroç o sia ferèstega, que fa feredat, nom molt adient a qualsevol indret de les "*Costes*" per la seva accidentada composició.

En mapes dels segles XVII i XVIII l'hem vist citat correctament.

- Any 1615 La Ferosa.
- Any 1632 Punta de la Forosa (una excepció)
- Any 1641 Punta de la Ferosa
- Any 1650 Punta de la Ferosa
- Any 1776 Punta de la Ferosa

Al manuscrit de l'any 1600 que és a la Biblioteca del Seminari de Barcelona, titulat "*Geografia de Catalunya*" del sacerdot jesuïta reusenc pare Pere Gil en la descripció que fa de "*calas, ports y caps junt al mar*", foli 23 girat, cita "*Cala Morisca, Vallcarca, Port de la Ferosa*"

IX. ESPIELLS (Alt Penedès) Municipi: Sant Sadurní d'Anoia.

Senyala una talaia bastida probablement contra les incur-

sions dels àrabs. Derivat d'*espiar*, amb el significat d'*espieta*.

Prové de "*specellum*" que té el sentit de "*lloc de guaita*" i aquest de "*specular*" que intransitivament ve a dir: "*observar des d'un punt alt*", "*atalaiar*".

Heus ací diverses grafies antigues:

Spicellos	any	1007
Spicellis, St. Benet de	"	1120
Spidels, mansum,	"	1127
Espicellis	"	1158
Espidellis	"	1166
Spielliis	"	1234

X. GARRAF (Garraf) Municipi: Sitges.

Pren el nom del seu principal accident geogràfic, el massís de Garraf, prou conegut per les seves feréstegues costes.

Coromines ens diu que és un nom de persona masculí àrab, qui sap si mossàrab, però em sembla més musulmà.

Potser ve del mot àrab *garrâf*, que vol dir *càntir*, *cànter*, *càntera* (canti gros), *gerra* que equival a dir en sentit figurat pous i dipòsits d'aigua de tota mena, *safareigs*, *basses*, *cisternes*. Farà referència, possiblement a la gran quantitat de cavitats, avencs i simes que el massís conté.

XI. LA GAVARRA (Garraf) Municipi: Oleseta o Olesa de Bonesvalls.

Topònim botànic derivat de la Gavarrera (Rosa canina) freqüent en llocs embardissats.

XII. LES LLOMBARDES (Alt Penedès) Municipi: Torrelles de Foix.

Antigament als picapedrers se'ls deia llombarts i potser en el lloc n'hi habitaven o eren procedents de la Lombardia (Itàlia) i el nom n'ha persistit.

Una llombarda és també una bombarda, giny de tirar pedres grosses.

XIII. LLORENÇ DEL PENEDES (Baix Penedès) Municipi: el mateix.

El professor Enric Monreu - Rey en el seu llibret "Els noms de lloc (Introducció a la toponímia) diu en tractar dels topònims derivats d'arbres: *"Si les interpretacions etimològiques són encertades el llorer tindria així una representació fornida entre els noms de lloc. I cita entre d'altres els exemples: Vandellós (Vall de llors), Montllor, Lloret i potser Llordà (Lloredar?).*

Això ens dona peu per a pensar que el topònim *Llorenç* tingui l'arrel d'un terme botànic, el *Llorer* (*Laurus nobilis*), arbre de fulles lanceolades (de forma de llança). Aquest arbre a mitjan segle XIII s'escrivia *Lorer*; en occità antic *Laurier*, derivat de *Laur* que a la vegada procedeix del llatí *Laurus - Laureus*, a, um (A Horaci, Livi i Plini els equivalia a *Llorer*). Tenim també els cognoms *Llorà, Llorac, Llorell, Llorella, Lloreda, Lloret*, el radical dels quals és la partícula *Llor* que procedeix del llatí *Laur-us* i que ens ha donat el nom de persona *Laurano, Lauracum, Laurentio* (aquest darrer l'hem vist citat al cartulari del segle XII *Llibre Blanc* de Santes Creus. L'Esriptura és datada als 20 de Setembre de 1152. És un cens signat per Guillem de *Kastrovetulo* (Castellvell o Castellví de la Marca) i Ponç Pere de Bannieres (Banyeres del Penedès) on fan donació a Miró o Mir de Salfores (Saifores) d'una terra erma que és a Castellví; s'hi cita *villa Terracossa* (Torregassa?) *Pena-Roja* (Costa Roja?) Era un al.lodi propietat de *Raimundo de Laurentio*.

En el 1170 tornem a trobar aquest Raimundi de LORENS,

El lloc deuria ésser ubèrrimament plantat de *llorers*, que anomenarien *lloreda*. Possiblement aquest topònim l'hauríem d'escriure *Llorens* no fos cas que la "r" per deformació dialectal de pronunciació s'hagués transformat en "n" en transcriure-la. Així: Llor-ers, Llor-ens, i darrerament Llorenç per identificació amb el patronatge de la Parròquia. Pel que hem pogut esbrinar, la primitiva parròquia dedicada ja a Sant Llorenç podria ésser del segle XIV, ja que la primera visita pastoral data del 1309.

La notícia més reculada a part de les dates citades, prové del fogatge del 1359 manat fer per Pere III, el Cerimoniós, va citar amb Lletger, així: Lorenc e Letjer.

XIV. MAS MUIÓ o MOIÓ (Alt Penedès) Municipi: Font-rubí.

Pot ésser l'evolució de *Molló* que tautològicament ens dona "*flor de l'olivera*" i també "*fita*" "*Mas de la fita*" en una possessió.

En el 1020 al Penedès hem vist citat *Castrum Motio*, que bé ens podria donar el mot del baix llatí *mullio-ônis* que vol dir "*mollo*", "*fita*",

XV. EL MONTMELL (Baix Penedès) Municipi: el mateix.

En documents medievals l'hem vist escrit "*Montis Mace-llis*" i *Mont Macello*, entre d'altres.

Mont-is equival a Muntanya.

Algú havia adduït, confós segurament per l'assonància

l·latina de "Mell" que no volgués dir "Mel", "Muntanya de la Mel". Però en els documents medievals apareix també com *Montmacellis*, *Macello*, i *Macellum* i que en llatí ens dóna "Carneceria" això ens fa pensar en un nom històric: "Muntanya de la Carneceria", referint-se a una mortaldat haguda en una cruenta batalla (la reconquesta?), versemblant al sentit de Valldossera. L'any 974 el bisbe Vives de Barcelona atorgà amb el consentiment del comte Borrell, carta de poblament, ja que el castell havia estat derruït per les hosts sarraïnes.

Posteriorment l'hem vist citat així:

Monte Mazelli	any 1.011
Montis Macelli	any 1.173
Monte Macello	any 1.173
Monte Maello	any 1.279
Muntmacel	any 1.280

XVI. OLÈRDOLA (Alt Penedès) Municipi: el mateix.

Nom pre-romà, potser púnic?

Pot venir d'una *Olertula* que equival a "roureda". Recordem que a la vora tenim "la Rovira Roja" i més allunyats "Sant Esteve Sesrovires".

El comte Sunyer l'any 929 aixecà per damunt les runes del poblat ibèric, constructor de la colossal cisterna tallada a la roca viva i la ferma muralla ciclòpea, aprofitada també pels romans, aixecà dèiem una església i un castell dels que en resten ben poca cosa, una resta anexionada a l'església nova, i algun pany de paret enrunat de la fortalesa, a part de la citada muralla. Sols ha perdurat incòlume fins als nostres dies només el nom, tot i haver passat per distintes fases com veurem.

Olerdola	any 980-81
Olerdula	any 987

Holerdole	any 1.000
Molerdula, caatro	any 1.002
Olertuia	any 1.010
Olordua	any 1.011
Osesdula	any 1.045
Oreordola	any 1.072
Olerdole	any 1.089
Lerdola	any 1.280

XVII. ORDAL (Alt Penedès) Municipi: Subirats.

Pot ser una forma restringida del mot "*Ordalia*", del baix llatí "*ordalia*" i aquest de l'anglo-saxó "*ordâl*" que significa "*judici*". Les ordalies eren proves diverses a què eren sotmesos, a l'edat mitjana, els acusats per a demostrar la seva innocència. Comunament se'n deien "*Judici de Déu*".

És, doncs, un nom celta.

L'indret seria on tenien lloc les Justes dites unitàriament Ordalia i que potser per contracció en derivà Ordal.

Hem de tenir en compte la versemblança que té amb Olèrdola, però això ja són figures d'un altra paner.

XVIII. PACS (Alt Penedès) Municipi: el mateix.

Sembla talment la forma gràfica de pronunciamnt del mot llatí "*Pax*" o sia Pau. Seria un nom importat i reproduït ací llatinitzat, per gent provinent de la ciutat francesa de *Pau* antiga capital del *Bearn*.

Però ens decanem que pot representar també un grup de cases ran d'un lloc o camí ral.

L'hem vist escrit *Pax* que ens fa pensar en la primera forma descrita com l'autèntica, però els toponomistes ens indiquen que és una forma vulgar de "*pagus*" que vol dir "Alqueria" o "Masia".

L'hem llegit: PAX l'any 990

i chastro quod dicitur PAX l'any 1.066.

XIX. PUIGDASSÉ (Alt Penedès) Municipi: Santa Margarida i els Monjos.

Podria ésser un adverbi de lloc compost, en oposició a *d'assà, ençà*. Forma arcaica que ha perdurat per a significar "*d'aquesta part*". Enllà, "*Puig d'enllà*".

XX. RIUDEBITLLES (Alt Penedès) Municipi: Sant Pere de Riudebitlles. Es el nom del riuet, afluent de l'Anoia, el municipi l'encapçala el titular de l'església parroquial.

Riudebitlles equival a "*riu de berilos*" o "*birlas*" que és tant com dir "*riu de creixens*", planta crucífera freqüent en les aigües límpides i so mes, de poc fons. *Nartitium officinale* és el "*berro*" castellà. Coromines ens diu que ve del cèltic *Berûron* (irlandès mitjà *biror* i el gal.lès *berwr*, ambdós idiomes eminentment cèltics.

En definitiva és un terme botànic.

La documentació medieval ens ha donat diverses grafies:

vel río de Birles	any 917
rivo Berilas i Birlas	any 992
Rubirlas	any 1011

Riobirllas	any 1031
Ridebirles	any 1066
Rivo de Birles	any 1279
Riudebirles	any 1280
S. Petro de Rivo Birlarum, sense data.	

XXI. SABANELL (Alt Penedès) Municipi: Font-rubí.

Pot ésser una deformació del nom de persona *Sever* en sentit de mal nom, pejoratiu o potser millor, prové del llatí *Albanellus* diminutiu d'*Albanus-Albanellis* que ens ha donat, anteposant la forma genèrica de l'adjectiu "sa" que significa possessió: "son".

Concretament és un hagiòtopònim.

Hem intentat identificar-lo debades, amb el medieval "Seniel" topònim penedesenc datat l'any 1157.

XXII. LA SABATERA (Garraf) Municipi: Olesa de Bonesvalls.

És un terme botànic. Designa un lloc prolífer en la producció de l'espècie de bolet comestible dit *Sabatera* (*Polyporus pes-caprae*). És de color fosc i amb la cama excèntrica.

XXIII. EL SEMISSON (Alt Penedès) Municipi: Font-rubí.

Talment el prefix "semi", que significa "mig", podria ésser "Semir", nom germànic *Sisimir* que ens ha donat per degradació,

potser causada per la fonètica germànica, per a dir "de Semir" anteposant aquest nom a l'adjectiu "son" que vol dir "el seu" = "que és de Semir".

XXIV. SUBIRATS (Alt Penedès) Municipi: el mateix.

Hom ha dit que ve de "Subur", o sia "sub-ur" poble dependent d'altre, potser d'Olièrdola, però ens sembla que és un nom d'accident geogràfic: l'adjectiu "sobirà", "el més elevat" amb el sufix -ts que el fa plural.

En la documentació medieval hi figura així:

Subiratos	any 917
Subiratus	any 992
Subirads	any 1062
Subirats	any 1160

XXV. TOMOVÍ (Baix Penedès) Municipi: Albinyana.

La forma antiga medieval ens dona ja el sentit: "Doma-buis". "Doma" significa possessió (Dominicatura) eclesiàstica, en aquest cas Sant Cugat del Vallès. "Buis o bui" és fita així: "Possessió en la fita o molló del Domini".

Es, doncs, un topònim domanial.

La documentació medieval ens dona aquestes versions:

villa Domabuis	any 986
Domabuis	any 1.002
Thomabuis	any 1.011
Domabuis	any 1.018
Fontem Tomabui	any 1.088

Tornalbui	any 1.193
Tornalbui	any 1.202
Tomalbui	any 1.202
Thomalbuy	any 1.234

XXVI. VALLCARCA (Garraf) Municipi: Sitges

"Vall Cavada". Vall enfundida per les aigües. De *Carcava*, que significa "*Vas*", "*Olla*", "*Gorg*". "*Caccábus*" i aquest de "*concavàre*" "*Cavar*". Antigament "*carcava*" volia dir "*resclosa*".

És un lloc erm, inhabitat, inculte, on s'hi concentra l'aigua de la pluja.

Amb el que hem exposat no volem pas sentar càtedra, el nostre intent no és això, sinó només que oferir un tast dels rudiments, els principis perquè altri, veritable erudit, en pugui ensinistrar el recull que al·ludíem al principi.

Tan sols un primer pas.

